

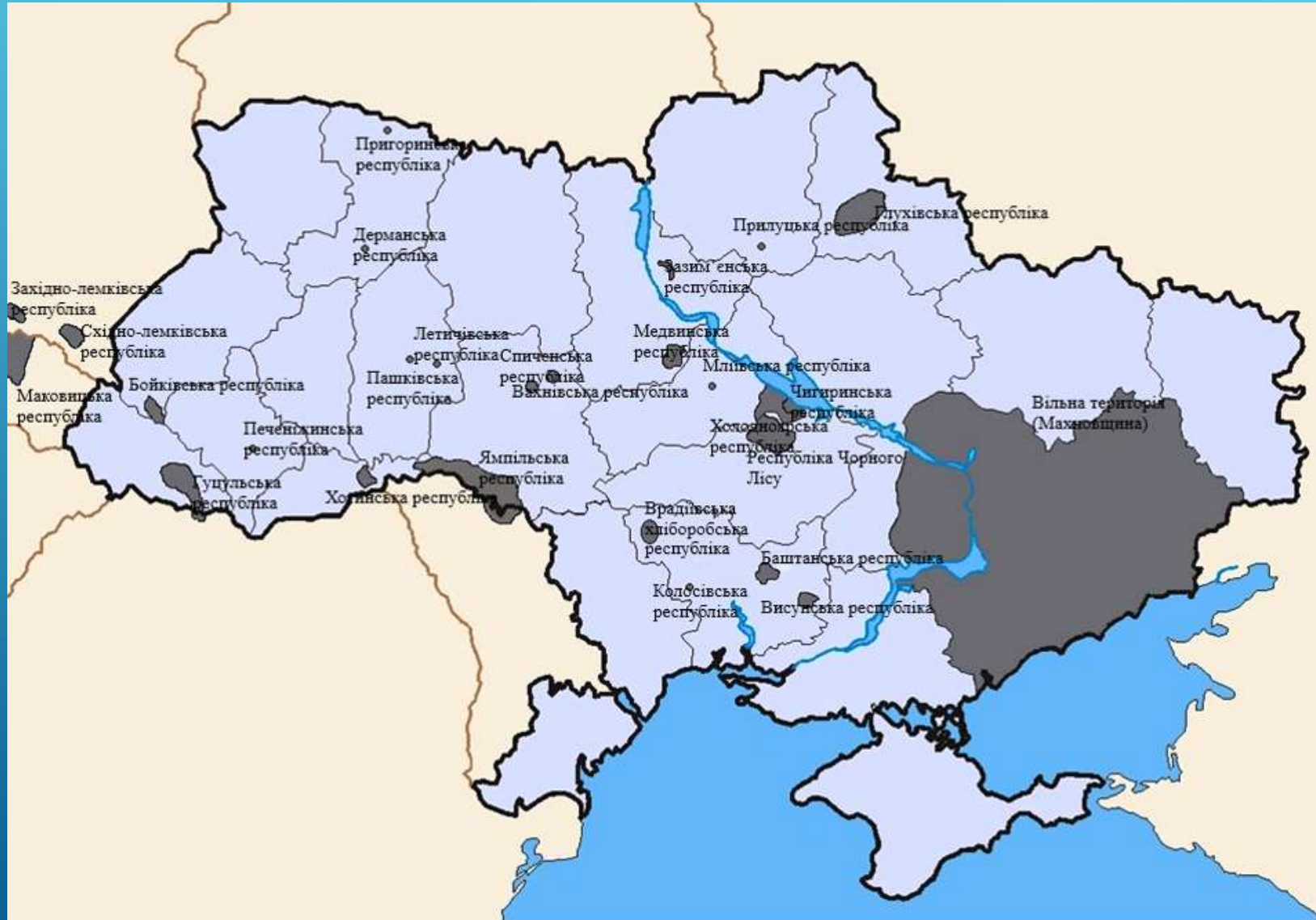

**Науково-дослідний інститут селянства
та вивчення аграрної історії
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького**

<http://ndis.cdu.edu.ua>

СЕЛЯНСЬКІ РЕСПУБЛІКИ ПЕРІОДУ
УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ
1917 – 1921 РР.

ЧОМУ СЕЛЯНСЬКІ РЕСПУБЛІКИ ПЕРІОДУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ Є ФЕНОМЕНОМ?

- ▶ В Українську революцію 1917 – 1921 рр. селянство увійшло з певним досвідом поведінки активного суб'єкту історії. Недарма практично всі без винятку політичні сили та режими, що боролися за владу в Україні у роки революції, вважали селянство базовою верствою пропонованих ними моделей державностей.
- ▶ Одним із результатів і феноменів тогочасної селянської революційності було становлення селянських республік. **По-перше**, вони засвідчили, що відбулася «революція в розумі» землеробів. Селянська революція носила, окрім іншого, й політичний характер. Вона не обмежилася соціально-економічним змістом, як про це йшлося в історіографічній традиції. **По-друге**, перехід влади до селян відбувався безкровно. **По-третє**, селянські республіки стали першим досвідом реальної політичної боротьби селян. У такий спосіб селянство заявило про себе як про повноправного активного суб'єкта тогочасного російського імперського соціокультурного організму. **По-четверте**, селянство продемонструвало здатність швидко вчитися політичному досвіду, ефективно управляти, що було неочікуваним як для революційного, так і для консервативного табору.

ХТО З ІСТОРИКІВ ПЕРШИМ ВЖИВ ПОНЯТТЯ «СЕЛЯНСЬКА РЕСПУБЛІКА»?

- ▶ Як зауважує дослідниця *Олена Герасименко*, вперше термін **«селянська республіка»** почали використовувати на сторінках колективної монографії «Революція 1905 – 1907 годов в России». Історик погоджується із судженням *П. Замкового* у тому, що до цього українські історики-аграрники цим терміном не послуговувалися. У подальшому, – зауважує науковець, – поняття «селянська республіка» історики «розглядали переважно для позначення Сумської повітової організації ВСС (Всеросійський селянський союз)».

ЯК СУЧАСНІ ІСТОРИКИ РОЗУМІЮТЬ ПОНЯТТЯ «СЕЛЯНСЬКА РЕСПУБЛІКА»?

Юрієм Котляром під поняттям «селянська республіка» запропоновано розуміти найвищий етап розвитку повстанського руху, який організаційно оформився у структури державного типу.

ЯК СУЧАСНІ ІСТОРИКИ РОЗУМІЮТЬ ПОНЯТТЯ «СЕЛЯНСЬКА РЕСПУБЛІКА»?

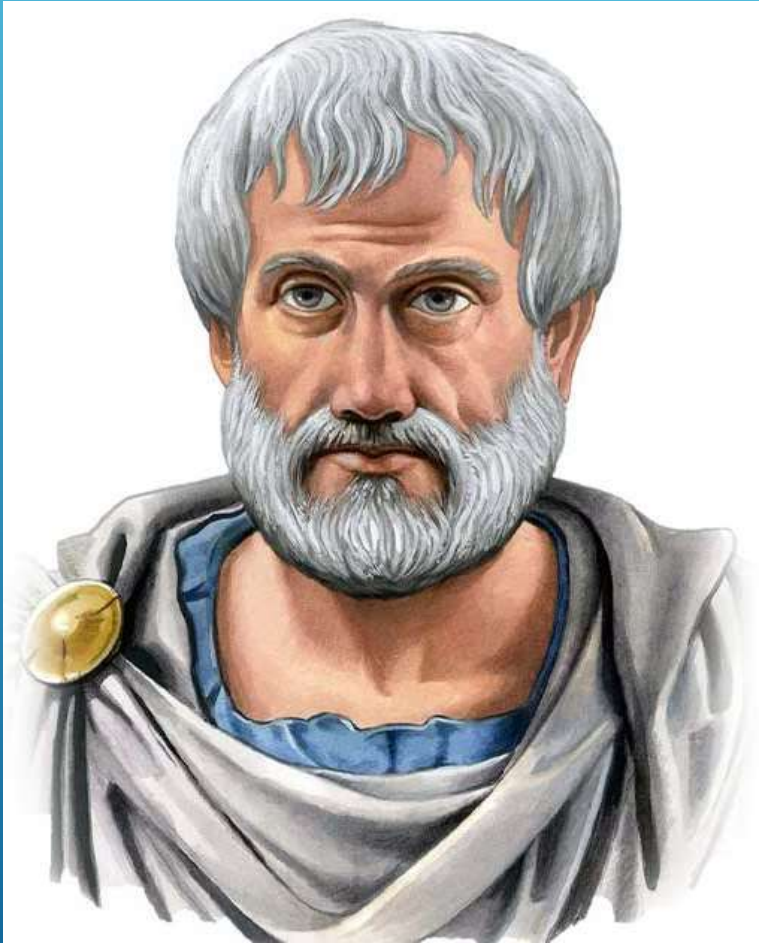
Подібними є судження і *Сергій Губського*. Він також вважає, що найвищим етапом розвитку повстансько-партизанського руху на Півдні України стало створення формувань державного типу на Миколаївщині – Колосівської, Врадіївської, Висунської та Баштанської республік.

ЧИ ВСІ ДОСЛІДНИКИ ПОГОДЖУЮТЬСЯ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ПОНЯТТЯ «СЕЛЯНСЬКА РЕСПУБЛІКА»?

Не всі дослідники погоджуються із застосуванням поняття «селянська республіка». Зокрема, Богдан Легоняк (заступник директора національного парку «Холодний Яр»), вивчаючи історію холоднорярців періоду Української революції 1917 – 1921 рр., категорично обстоює тезу стосовно того, що «дуже часто події 1917 – 1923 років у нашому краї і організацію, на чолі якої стояв Василь Степанович Чучупак, – називають Холоднорярською республікою. Це твердження помилкове. Напевно історики, публіцисти підхопили його з вуст більшовицьких ідеологів, які спаплюжили боротьбу українців за свою незалежну державу, висміювали її, перекручували і приховували факти та показували її у вигляді «хуторянства», – так званих республік. Ніколи не існувало ніякої холоднорярської республіки, на відміну від Чигиринської, яку організував більшовицький підлабузник Свирид Коцур».

ЯКЕ ПОХОДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ «РЕСПУБЛІКА», ЯКА ЕВОЛЮЦІЯ ЙОГО ЗНАЧЕННЯ?

- ▶ У перекладі з латини **республіка** (лат. res publica) – **«спільна справа»**. У процесі історичного розвитку термін «республіка» набував різного значення. Він зустрічається в працях Аристотеля. Його філософ уживав для позначення держави.
- ▶ У Стародавньому Римі до періоду імперії він **позначав саму державу**, відображаючи її суспільний сенс як **«спільної справи»**.

ЯКЕ ПОХОДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ «РЕСПУБЛІКА», ЯКА ЕВОЛЮЦІЯ ЙОГО ЗНАЧЕННЯ?

- ▶ Водночас, термін «республіка» не завжди позначає реальну державну форму. *Нікколо Макіавеллі* використовував термін «республіка» для **позначення державної форми, яка за своєю організацією виступала своєрідною антитезою єдиновладдю.**
- ▶ Такі визначення, як «антична республіка», «феодальна республіка» тощо, є сучасними і мають суто **наукове походження.**

ЯКЕ ПОХОДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ «РЕСПУБЛІКА», ЯКА ЕВОЛЮЦІЯ ЙОГО ЗНАЧЕННЯ?

До кінця 18 ст. термін «республіка» як офіційна назва тієї чи іншої держави не вживався. У наші дні названий термін звичайно є складовою офіційної назви держави. Часто «республіками» називали територіальні утворення.

ЯКЕ ПОХОДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ «РЕСПУБЛІКА», ЯКА ЕВОЛЮЦІЯ ЙОГО ЗНАЧЕННЯ?

Енциклопедичний словник із державного управління поняття «республіка» розкриває як форму державного правління, за якого всі інші органи влади обираються або формуються на певний строк загальнонаціональними представницькими установами, а громадяни мають особисті й політичні права.

ЧИ ДОЦІЛЬНО ПОСЛУГОВУВАТИСЯ ПОНЯТТЯМ «СЕЛЯНСЬКА РЕСПУБЛІКА»?

На підставі аналізу історичних джерел, подій селянської революції, **вважаємо за доречне послуговуватися поняттям «селянська республіка»**. Його ми розуміємо як форму суспільно-політичної та громадської самоорганізації селян, об'єднаних спільними духовно-культурними, суспільно-політичними і соціально-економічними цінностями/ідеалами для вирішення спільних духовно-культурних, суспільно-політичних, соціально-економічних питань. Ключовим для розуміння поняття «селянська республіка» є спільна справа.

ЯКИМИ Є ОЗНАКИ СЕЛЯНСЬКИХ РЕСПУБЛІК?

Селянські республіки початку ХХ ст. **не мали всіх тих критеріїв**, якими сучасна наука наділяє це явище. Це, на нашу думку, цілком природно і об'єктивно, але **не позбавляє підстав селянські утворення початку ХХ ст., про які йдеться, ідентифікувати як селянські республіки.**

Аргументом на користь цієї нашої думки є те, що селянська республіка як суспільно-політичне утворення мала ряд принципових і класичних ознак, властивих такій формі утворень:

- ▶ антитеза єдиновладдю;
- ▶ виборність керівного складу;
- ▶ наявність законодавчих і виконавчих інститутів;
- ▶ демократизм у селянському розумінні у вирішенні спільних справ;
- ▶ територіальні межі;
- ▶ збройні формування тощо.

Залежно від ступеню організованості перелік міг різнитися, як і якість цих критеріїв.

Селянська республіка початку ХХ ст. більшою мірою співвідноситься з «військовою демократією», аніж сучасним республіканізмом. Історично-традиційним і духовно-ідейним підґрунтям селянських республік початку ХХ ст. є цінності Запорізької Січі, а також попередніх періодів українського державотворення.

ЯКИМИ БУЛИ ТИПОВІ РИСИ БІЛЬШОСТІ СЕЛЯНСЬКИХ РЕСПУБЛІК?

Типовими рисами більшості селянських республік стали такі:

- ▶ фактична непідконтрольність та незалежність від офіційної адміністрації;
- ▶ наявність керівника або групи лідерів;
- ▶ розбудова власних органів влади/місцевого самоврядування;
- ▶ оприлюднення чітких вимог соціально-економічного та суспільно-політичного характеру;
- ▶ відносно стійка політична орієнтація.

ЯКІ ПРИЧИНИ, МОТИВИ ТОЩО УТВОРЕННЯ СЕЛЯНСЬКИХ РЕСПУБЛІК?

Типовими причинами селянських республік були такі:

1. селянство – активний суб'єкт Української революції;
2. відсутність політичної стабільності й впливової адміністрації на місцях;
3. невирішеність аграрного питання (бажання перерозподілу великого землеволодіння, або готовність збройно захистити результати вже проведеного переділу);
4. активна діяльність харизматичних і авторитетних селянських лідерів;
5. наявність бойового досвіду та запасів зброї;
6. залежно від часу, місця, спрямованості аграрної політики – опозиційність до політичних режимів, місцевих бандформувань або схильних до грабунку дезертирів.

ЯКІ ЕТАПИ СЕЛЯНСЬКОГО РЕСПУБЛІКОТВОРЕННЯ ПІД ЧАС УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917 – 1921 РР.?

Є підстави виокремити два етапи (дві хвилі):

1) в Наддніпрянській Україні:

- ▶ друга половина 1918 р. – виникли 4 республіки;
- ▶ січень – липень 1919 р. – виникли 10 республік.

2) на західноукраїнських землях більшість республік виникла у листопаді 1918 – на початку 1919 рр.

ЯКОЮ БУЛА ТРИВАЛІСТЬ ІСНУВАННЯ СЕЛЯНСЬКИХ РЕСПУБЛІК?

- ▶ Середній (узагальнений) період існування селянських республік – 225 діб. Зокрема, на території Правобережжя, Лівобережжя та Півдня час функціонування середньостатистичної селянської республіки дорівнював 280 діб. Утім цей показник є вкрай відносним. На практиці одні республіки, наприклад Вахнівська, Спичинська, Прилуцька, Хотинська, існували лише 5 – 8 діб. Інші – Глухівська, Гуляйпільська, Чорноліська, Мліївська, Холодноярська, Чигиринська, Ямпільська – від одного до трьох з половиною років.
- ▶ На західноукраїнських землях час функціонування середньостатистичної селянської республіки становив 171 добу. Найкоротшу історію мала Бойківська – 5 діб, найдовшу – Західнолемківська – 463 доби.

ЯКОЮ БУЛА КІЛЬКІСТЬ СЕЛЯНСЬКИХ РЕСПУБЛІК, ЇХ ГЕОГРАФІЯ ПОШИРЕННЯ, НАЗВИ?

За нашими підрахунками, у період Української революції 1917 – 1921 рр. існувало 27 селянських республік: 20 – у Наддніпрянщині, 7 – на заході України (сучасні територіальні межі зазначено станом на 2019 р., до адміністративно-територіальної реформи). У Наддніпрянщині це були такі республіки:

1. **Баштанська** (16 вересня – 12 листопада 1919 р., центр – с. Полтавка [з 1928 р. – Баштанка] Полтавської волості Херсонського повіту Херсонської губернії, нині – місто Баштанка Баштанського району Миколаївської області);
2. **Вахнівська** (бл. 26 – 31 липня 1919 р., центр – с. Вахнівка волость Бердичівського повіту Київської губернії, нині – Липовецького району Вінницької області);
3. **Висунська** (25 вересня – 20/21 листопада 1919 р., центр – с. Висунськ Херсонського повіту Херсонської губернії, нині – Березнегуватського району Миколаївської області);
4. **Вільна територія / Вільний район / Махновія / Гуляйпільська республіка** (листопад 1918 р. – серпень 1921 р., центр – с. Гуляйполе Олександрівського повіту Катеринославської губернії, нині – місто в Гуляйпільському районі Запорізької області);
5. **Врадіївська** (червень – липень 1919 р., центр – с. Велика Владіївка Балтського повіту Подільської губернії, нині – Владіївського району Миколаївської області);
6. **Глухівська** (1919 – 1921 рр., Тулиголівська, Ярославська, Локоцька, Есманська і Холопківська волості Чернігівської губернії, нині – частина Глухівського та Кролевецького районів Сумської області);
7. **Дерманська** (грудень 1918 р., центр – с. Дермань Дубенського повіту Волинської губернії, нині – Здолбунівського району Рівненської області);
8. **Зазим'єнська** (26 квітня – 11 травня 1920 р., центр – с. Дермань Дубенського повіту Волинської губернії, нині – Здолбунівського району Рівненської області);
9. **Колосівська** (3 січня – кінець лютого 1919 р., центр – село Колосівка та однойменна залізнична станція, нині – Веселівського району Миколаївської області);
10. **Летичівська** (10 листопада 1918 р. – 7 лютого 1919 р., центр – село Голосківка та містечко Летичів Летичівського повіту Подільської губернії, нині – Летичівського району Хмельницької області);

ЯКОЮ БУЛА КІЛЬКІСТЬ СЕЛЯНСЬКИХ РЕСПУБЛІК, ЇХ ГЕОГРАФІЯ ПОШИРЕННЯ, НАЗВИ?

11. **Медвинська** (квітень – травень 1919 р. [перша республіка], 19 серпня – 13/14 жовтня 1920 р. [друга республіка], центр – село Медвин Канівського повіту Київської губернії, нині – Богуславського району Київської області);
12. **Млївська** (кінець 1920 р. – кінець 1921 р., центр – село Млїв Черкаського повіту Київської губернії, нині – Городищенського району Черкаської області);
13. **Пашківська / Пашковецька** (21 вересня – 24 грудня 1919 р., центр – с. Пашківці Проскурівського повіту Подільської губернії, нині – Хмельницького району Хмельницької області);
14. **Пригоринська** (кінець 1918 р. – не пізніше квітня 1919 р., центр – містечко Дубровиця Рівненського повіту Волинської губернії, нині – райцентр Дубровицького району Рівненської області);
15. **Прилуцька** (бл. 26 – 31 липня 1919 р., центр – Прилуцький повіт Полтавської губернії);
16. **Республіка Чорного Лісу** (1919 – 1922 рр., центр – с. Цвітне Чигиринського повіту Київської губернії, нині – Олександрівського району Кіровоградської області);
17. **Спичинська** (бл. 26 – 31 липня 1919 р., центр – с. Спичинці Сквирського повіту Київської губернії, нині – Погребищенського району Вінницької області);
18. **Холодноярська** (травень 1919 – осінь 1922 рр., центр – Мотронинський Свято-Троїцький монастир, лісове урочище «Холодний Яр», нині – Чигиринського району Черкаської області);
19. **Чигиринська** (25 січня 1919 р. – березень 1920 р., центр – м. Чигирин та с. Суботів Чигиринського повіту Київської губернії, нині – Чигиринського району Черкаської області);
20. **Ямпільська** (28 січня 1919 р. – листопад 1920 р., центр – містечко Ямпіль Ямпільського повіту Подільської губернії, нині – райцентр Ямпільського району Вінницької області).

ЯКОЮ БУЛА КІЛЬКІСТЬ СЕЛЯНСЬКИХ РЕСПУБЛІК, ЇХ ГЕОГРАФІЯ ПОШИРЕННЯ, НАЗВИ?

На заході України це були такі селянські республіки:

1. **Бойківська** (21 – 26 серпня 1920 р., центр – с. Опорець Сколівського повіту Станіславського воєводства, нині Сколівського району Львівської області);
2. **Гуцульська** (8 січня – 11 червня 1919 р., центр – с. Ясіня, нині – смт. Ясіня Рахівського району Закарпатської області);
3. **Маковицька** (листопад 1918 р., центр – містечко Свидник, нині – у Свидницькому окрузі Пряшівського краю, Словаччина);
4. **Східно-лемківська / Вислоцька / Команчанська** (4 листопада 1918 р. – 23/24 січня 1919 р., центр – с. Вислок Великий, нині – Сяноцького повіту Підкарпатського воєводства, Польща);
5. **Західно-лемківська / Руська народна республіка / Флоринська республіка** (5 грудня 1918 р. – 12 березня 1920 р., центр – с. Флоринка Грибівського повіту Краківського воєводства, нині – Новосондецького повіту Малопольського воєводства, Польща);
6. **Печеніжинська** (листопад 1918 р. – серпень 1919 р., центр – с. Печеніжин, нині – смт. Печеніжин Коломийського району Івано-Франківської області);
7. **Хотинська** (23 січня – 1 лютого 1919 р., м. Хотин, нині – Хотинський район Чернівецької області).

ХТО БУВ ЛІДЕРАМИ СЕЛЯНСЬКИХ РЕСПУБЛІК?

Нам вдалося з'ясувати походження лідерів 13 селянських республік Наддніпрянщини. З-поміж них 12 осіб – 92% – уродженці тієї ж волості чи повіту, де існували очолювані ними республіки. Середній вік керівників республік – 29 років. Наймолодший – лідер Мліївської селянської республіки Т. Бабенко – 22 роки; найстарший – лідер Ямпільської республіки С. Ільницький – 36 років. За родом занять більшість керівників – сільські вчителі або хлібороби.

Щодо лідерів селянських республік на заході України, нам вдалося з'ясувати дані про п'ятьох. Всі вони були місцевими жителями, середньостатистичний вік – 34 роки. З них четверо: Ф. Бекеш – Бойківська республіка, С. Клочурак – Гуцульська республіка, М. Генік-Березовський – Печеніжинська республіка, Я. Качмарчик – Західнолемківська республіка, – юристи за фахом. Один – П. Шпилька – Східнолемківська республіка – священник.

«Ми - вільні гайдамаки... У нас є вільна ненька Україна, і ми, її рідні сини, маємо захищати її від кожного, хто загрожує їй».

Василь Чучупак

Василь Чучупак – Головний Отаман Холодного Яру

ЯКІ ОРГАНИ ВЛАДИ БУЛИ СФОРМОВАНІ В СЕЛЯНСЬКИХ РЕСПУБЛІКАХ?

- ▶ Повстанські комітети були вищим органом влади у таких селянських республіках: Баштанська, Зазимянська, Медвинська, Холодноярська.
- ▶ Народний комісаріат – вищий орган влади Висунської селянської республіки.
- ▶ Військово-революційна рада – вищий орган влади Гуляйпільської селянської республіки.
- ▶ Комендант республіки – вищий орган влади Врадіївської селянської республіки.
- ▶ Партизанська рада – вищий орган влади Глухівської селянської республіки.
- ▶ Ревкоми – вищий орган влади Бойківської, Дерманської, Летичівської, Пашківської, Чигиринської селянських республік.
- ▶ Колегія республіки – вищий орган влади Колосівської селянської республіки.
- ▶ Повстанські штаби – вищий орган влади у Мліївській та Чорноліській селянських республіках.
- ▶ Рада комісарів – вищий орган влади Пригоринської селянської республіки.
- ▶ Директорія – вищий орган влади Хотинської селянської республіки.
- ▶ Повітові комісари – вищий орган влади Ямпільської та Печеніжинської селянських республік.
- ▶ Народні ради – вищий орган влади Гуцульської та Маковицької селянських республік.
- ▶ Національна рада – вищий органи влади Східнолемківської селянської республіки.
- ▶ Віче республіки – вищий орган влади Західнолемківської селянської республіки.

ЯКОЮ БУЛА ЗАКОНОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ СЕЛЯНСЬКИХ РЕСПУБЛІК?

Вищі органи влади Баштанської, Висунської, Гуляйпільської, Гуцульської, Західнолемківської, Летичівської, Печеніжинської, Східнолемківської, Чигиринської, Чорноліської, Холодноярської, Ямпільської селянських республік ухвалювали і видавали численні нормативно-правові акти: **накази, відозви, резолюції, довідки** тощо.

Керівництво Холодноярської республіки у червні 1919 р. розробило проект **Конституції УНР** під назвою «Начерк Проекту Державного законодаду для Української Трудової республіки».

ЯКІ ЩЕ СИМВОЛИ ДЕРЖАВНОСТІ МАЛИ СЕЛЯНСЬКІ РЕСПУБЛІКИ?

Наприклад, Західнолемківська селянська республіка мала **печатку** з надписом: «Руська народна Республіка», Східнолемківська селянська республіка – **печатку** з написом: «Комісаріат повіта Сяніцького у Вислоці Великім», отаман Хмара – керівник Чорноліської республіки – **печатку з гербом УНР**.

Прапори були у Гуляйпільської, Гуцульської, Західнолемківської, Медвинської, Печеніжинської, Холодноярської селянських республік

Власні грошові знаки мали Висунська, Пригоринська, Чорноліська селянські республіки. Відомі махновські та псевдомахновські банкноти.

Всі селянські республіки мали власні **Збройні сили**, які поділялися на такі роди військ: піхота, кіннота, артилерія, кулеметні роти, розвідка, санітарні частини. Окремі з них мали і вишкільні команди.

ЯКОЮ БУЛА ПОЛІТИЧНА ОРІЄНТАЦІЯ СЕЛЯНСЬКИХ РЕСПУБЛІК?

Селянські республіки не завжди мали чітко виражену і стійку політичну орієнтацію. Окремі з них поєднували декілька політичних курсів. Умовно нами виокремлено такі орієнтації.

Проукраїнська, соборницька – Владіївська, Гуцульська, Зазимянська, Медвинська, Мліївська, Східнолемківська, Печеніжинська, Чорноліська, Холодноярська, Хотинська, Ямпільська.

Пробільшовицька – Бойківська, Дерманська, Колосівська, Летичівська, Пригоринська.

Антибільшовицька – Вахнівська, Владіївська, Глухівська, Зазимянська, Медвинська, Мліївська, Прилуцька, Спичинська, Холодноярська, Чигиринська, Чорноліська, Ямпільська.

Антиденікінська – Баштанська, Висунська, Владіївська, Колосівська, Холодноярська, Чигиринська, Чорноліська.

Антирумунська – Хотинська.

Проросійська – Маковицька, Західнолемківська.

Анархічна – Гуляйпільська, Глухівська, Чигиринська.

Бандитська, розбійницька – Пашківська.

ukr.ndis@gmail.com

<https://www.facebook.com/profile.php?id=100089128239446>

<https://www.youtube.com/channel/UC1386stpwwl1f2x2976VfA>